

Anglų kalbos sintaksiniai predikatai ir juos atitinkantys lietuvių kalbos vientisiniai tariniai

Dana Švenčionienė

Anotacija. Dabartinėse anglų kalbos gramatikose daugelį sintaksinių predikatų (SP) sudarantys veiksmažodžiai paprastai analizuojami morfologiškai, siekiant išsiaiškinti jų svarbą sakinyje.

Tradicinėse lietuvių kalbos gramatikose nustatomi vientisiniai ir sudėtiniai tariniai, jų struktūriniai tipai ir morfosintaksinė raiška.

Lietuvių kalbos gramatikų darbuose nevienodai skiriamos analitinės ir sudurtinės tarinių formos. Analitinėmis tarinio formomis dažniausiai laikomos veiksmažodžių samplaikos, kurios paradigmiais santykiais susiejamos su sintetinėmis formomis ir įeina į bendrą gramatinių laikų sistemą. Nustatyta, kad lietuvių kalbos sudurtinių formų tarinių abu dėmenys susieti morfologijos lygmenyje, nes tarp jų nėra sintagminio ryšio.

Anglų kalbos SP formų gramatinimas ir apimtis dažnai nesutampa su lietuvių kalbos tarinių struktūriniais tipais, todėl kyla problemų dėl abiejų kalbų atitikmenų, terminų, taip pat dėl SP (tarinių) struktūrinių tipų ir jų interpretacijos.

Šiame darbe siekiama ištirti anglų ir lietuvių kalbų SP (tarinių) morfologinius požymius ir analitiškumą.

Raktažodžiai: sintaksinis predikatas (SP-tarinys), vientisinis (tarinis), struktūrinis SP tipas, morfosintaksinė SP raiška, sintetinės formos, analitiškumas, formų gramatinimas.

Įvadas

Seniausias tradicijas turi sakinio skirstymas į dvi dalis – veiksnio dalį ir gramatinio predikato (tarinio) dalį, o apskritai „predikatu tiek gramatikoje, tiek logikoje, pateikiamas tvirtinimas ar neigimas apie sakinio veiksnį“ (McArthur 1996: p718).

Anglų ir lietuvių kalbos gramatikose SP (tariniai) tiriami loginiu, komunikaciniu, semiotiniu, semantiniu, sintaksiniu, funkcinu atžvilgiais. Anglų ir lietuvių kalbų SP (tarinius) yra įprasta sieti su veiksmažodžio asmenuojamosiomis formomis, o SP (tarinių) savarankiškumą lemia tai, kad tarinys atlieka organizuojamąjį vaidmenį, nors gramatinis centras šiose kalbose nustatomas ne visada vienodai.

Anglų kalboje sintaksiniai predikatai reiškiami veiksmažodžių formomis, kurios paprastai turi analitinį pobūdį, ir kurios susietos su kitomis papildomomis kalbos dalimis ir žodžių formomis. Tai gali būti viena ar kelios veiksmažodžio formos, reiškiančios tęstinį ir atliktinį laikus, neveikia`mają rūšį, jungtis su daiktavardžiu ar būdvardžiu.

Dabartinėje lietuvių kalbotyroje tarinį įprasta laikyti gramatiniu sakinio centru, su kuriuo tiesioginiais ryšiais siejamas sakinio branduolys. Specifiniu priklausymo ryšiu su tariniu ir veiksnio arba papildiniu, siejamas tarininis pažymynas (Ambrasas 2006: p21). Pagal tai lietuvių kalboje skiriami vientisiniai ir sudėtiniai sintaksinių tarinių struktūriniai tipai – į vienus ir kitus įeina veiksmažodžių asmenuojamosios formos. Sudėtinius vardažodinius tarinius sudaro jungtis su būdvardžiu ar daiktavardžiu. Asmenuojamoji veiksmažodžio forma su kita veiksmažodžio forma sudaro suvestinį (arba veiksmažodinį) tarinį.

Anglų ir lietuvių kalbų gramatikose sintaksiniai predikatai (tariniai) interpretuojami ir reiškiami ne visada vienodai, dažnai būna sudėtinga nustatyti anglų kalbos sintaksinio predikato struktūrinį tipą, jo veiksmažodžio raišką ir ribas, tarinio atitikmenis lietuvių kalboje. Be to, yra problemų ir dėl abiejų kalbų gramatikose vartojamų terminų, nusakančių SP (tarinių) struktūrinius tipus, kurie šiose kalbose taip pat nevienodai suprantami.

Darbo tikslas: nustatyti anglų ir lietuvių kalbų SP (tarinių) formų gramatiškumą, ir įvertinti sudurtinių laikų atitikmenų analitiškumo laipsnį ir specifiką.

Analizė atlikta gretinant anglų ir lietuvių kalbų sintaksinius predikatus (tarinius) ir nustatant jų gramatinę raišką. Morfosintaksinei tipiškų sintaksinių predikatų (tarinių) struktūrinių modelių raiškai nustatyti naudojami moksliniai ir techniniai tekstai.

Straipnis yra tik išsamesnės analizės fragmentas, jo apimtis neleidžia pateikti visų galimų atvejų. Todėl čia nagrinėjami tik būdingiausieji atvejai. Pavyzdžių vertimai ne visiškai adekvatūs ir gali turėti variantų.

Ištirta daugiau kaip tūkstantis sakinių su anglų kalbos SP ir juos atitinkančiais vientisinais tariniais lietuvių kalboje.

Teorinis pagrindimas

Pagal anglų ir lietuvių kalbų tradicinę sakinio sintaksės struktūros analizę SP (tarinys) kaip pagrindinis sakinio dėmuo yra dvinaris, o netradicinėje sakinio struktūros analizėje remiamasi monocentrinu (t.y. verbocentrinu) požiūriu – čia veiksmažodis laikomas predikacijos viršūne (plg. angl. head).

Tradicinėje anglų kalbos gramatikoje pateikiami veiksmažodžio struktūriniai modeliai, atitinkantys SP. Į kai kuriuos

jų įtraukiami ir papildiniai kaip atskiri sakinio dėmenys (Onions 1971: p4-8). Vėliau buvo atsisakyta į gramatinį predikatą traukti ne papildinį, o papildymą (*plg. angl. complement*) (Hornby 1976: p12-77; Quirk ir kt. 1982: p303; Huddleston, Pullum 2002: p251-253; ir kt.).

Specifiniu požyriū į sakinį (*plg. Vaitholā [Whitehall 1956]*, kuris vartojo Blumfildo sintaksinių konstrukcijų terminus), nustatyta, kad veiksmažodinės grupės sintaksinį predikatą gali sudaryti viena veiksmažodžio forma, toks predikatas gali apimti du dėmenis, t. y. veiksmažodį ar veiksmažodinę žodžių grupę su papildymu; be to, sakinio predikatas gali įtraukti ir du papildymus. Iš jų vienas glaudžiau siejamas su veiksmažodine žodžių grupe gramatiškai ir vadinamas vidiniu papildymu (*plg. angl. inner complement*), o kitas pagal savo padėtį sakinyje, vadinamas išoriniu papildymu (*plg. angl. outer complement*). Papildinys glaudžiai susijęs su veiksmažodžio vidiniais ir išoriniais papildymais (Iofik ir kt. 1981: p151). Žinoma, kad veiksmažodinį SP gali sudaryti viena veiksmažodžio forma, tačiau buvo diskutuojama, kiek ir kokių papildymų gali turėti sakinio predikatas.

Aptariant anglų kalbos sintaksinį predikatą, svarbu semantiniai ir sintaksiniai veiksmažodžių tipai – jų skirstymas į jungiamuosius (*kopulatyvinius*) ar nepilnos predikacijos (*plg. angl. incomplete*); baigtinės predikacijos – į intranzityvinius ir tranzityvinius (Valeika, Buitkienė 2006: p188-189). Sintaksinį predikatą panašiai skaido ir kitų pažiūrų struktūralistai¹.

Taigi anglų kalbos daugelį SP sudaro analitinės asmenuojamųjų veiksmažodžių formos; SP paprastai aptariami reikšmės atžvilgiu ir morfosintaksiškai.

Ne visi ir lietuvių kalbininkai nustato tarinių tipus tais pačiais raiškos, struktūros (sandaros) ir turinio kriterijais. J. Jablonskis (1957: p286) skirsto tarinius pagal raišką į grynuosius, suvestinius ir sudurtinius. J. Balkevičius (1963: p74) tarinius griežtai skirsto pagal sandarą ir raišką į vienisinius, sudėtinius veiksmažodinius ir vardažodinius, ir savitus sudėtinius tarinius. Panašiai tariniai skirstomi ir *Lietuvių kalbos gramatikoje*, bet čia dar skiriami ir mišrieji tariniai (Ulvydas (red.) 1978: p306). Lietuvių kalbininkų V. Sirtauto, Č. Grendos ir V. Labučio sintaksės darbuose pradedama skaidyti ir vienisinius tarinius į paprastuosius arba grynuosius, analitinius ir samplaikinius.

Dažniausiai lietuvių kalboje tariniai skirstomi į du tipus:

- 1) vienisinius tarinius: (a) paprastieji/ grynieji tariniai: – *Vf*; (b) analitiniai tariniai: (*būti*) + *dalyvis*; (c) samplaikiniai tariniai ir
- 2) sudėtinius tarinius: (a) suvestiniai veiksmažodiniai tariniai, turintys modelį: (*S*) + *mod./ faz./ iv.būs.Vf + Inf.*; (b) sudurtiniai vardažodiniai tariniai, kurių modelis: (*S*) +

¹ Amerikiečių struktūrinės gramatikos kūrėjai (Ch. Fries, 1956) sakinio analizei taikė grynai struktūrinės lingvistikos koncepcijas. Sakinys čia laikomas atskira struktūrine žodžių grupių sistema, kurioje kiekvienas žodžių grupės elementas įvardijamas ir jo svarba nustatoma pagal tiesioginį struktūrinį ryšį su kitais žodžių grupės struktūriniais elementais. Sakinyje žodžių grupės yra skaidomos dichotomiškai į endocentines (turinčias pagrindinį žodį [*head-word*]), ir egzocentines (nevaldomas [*non-headed*]) frazes, kurios yra sudarytos (kaip vėliau pastebėta), distribucijos ir substitucijos pagrindu. Endocentrinės grupės dėmenys vienodai pasiskirstę: egzocentrinė frazė negali funkcionuoti kaip vienas frazės narys (Iofik ir kt. 1981: p106; 117).

jungtis + Pred.p. (predic. Nom/ Gen/ Instr/ Loc/ priel. konstr., Predic. Adj.) (Sirtautas, Grenda 1998: p61; Labutis 2002: p229). Straipsnyje pritariama tokiai tarinių klasifikacijai.

Iš lietuvių kalbininkų gretinamojo pobūdžio su anglų kalba gramatikos darbų (Pažūsis ir kt. 2004: p311-312), taip pat iš anglų kalba pateiktos Lietuvių kalbos gramatikos (Ambrazas (red.) 2006: p282-410) matyti, kad lietuvių kalbos tariniai, reiškiama veiksmažodžiais, dažniausiai skirstomi remiantis forma ir semantiniais kriterijais. Pagal veiksmažodžio gramatinės formas nustatomi tarinio modeliai bei sandaros tipai. Taigi nors ir skirtingai, vis dėlto lietuvių kalbininkai nustato struktūrinius tarinių tipus pagal struktūrą (į vienisinius ir sudėtinius), turinį (semantiką) ir raišką (veiksmažodinius ir vardažodinius). Veiksmažodinių tarinių struktūrinius tipus sudaro kelios veiksmažodžių formos. Vardažodinių tarinių struktūrinius tipus sudaro vardažodžių ir kai kurių prieveiksmių junginiai su pagalbiniais veiksmažodžių asmenuojamosiomis formomis.

SP (tarinių) analitiškumas

Analitiškumo problemą anglų ir lietuvių kalbų reikia aptarti atskirai.

Anglų kalbos sintaksiniai predikatai sudaryti iš morfologizuotų analitinių asmenuojamųjų veiksmažodžio formų. Analitinės veiksmažodžių formos sudarytos su pagalbiniais asmenuojamaisiais veiksmažodžiais *be* ir *have*, kurios yra atskiros morfemos, o drauge su esamojo ir būtojo laiko dalyviais skaidumo požyriū prilygsta morfologiniam lygmeniui, ir jos reiškia asmenį, laiką, veikslą, rūšį.

Lietuvių kalbos gramatikose sunku nustatyti analitinių formų ir sudurtinių tarinių ribas. Skirtumų atsiranda dėl apylyvio pagalbinio veiksmažodžio ryšio su dalyviu ir dėl to nevienodo kalbininkų požyriū į šias formas.

Lietuvių kalbos analitinėmis tarinio formomis (bet ne tomis pačiomis analitinėmis veiksmažodžio formomis kaip anglų kalboje – [*be*] + *pres.Particip.[V+ing]*; – [*have*] + *past Particip.*; [*be*] + *past Particip.*; – *mod.+Inf.*) laikomos sudėtinės veiksmažodžio laikų formos – tęstiniai ir atliktiniai sudurtiniai laikai ar neveikiamoji rūšis (Balkevičius 1963: p90-127; Paulauskienė 1994: p356; Morkūnas (red.) 1999: p228-229; Labutis 2002: p229-231). Taigi analitiniu vadinamas ir vienisinis tarinys (Pažūsis ir kt. 2004: p311-312). Galima analitinį tarinį laikyti tarpine grandimi tarp vienisinio ir sudurtinio tarinio, ypač ta riba subtili tarinį reiškiant neveikiamąją rūšimi (Labutis 2002: p229-231). Kiti mano, kad lietuvių kalboje nėra tikrų analitinių formų, o tik sudėtiniai tariniai (Balkevičius 1998: p19; Holvoet, Judžentis 2005: p12). Lietuvių kalbos analitinės/perifrastinės² neveikiamosios rūšies formos yra priskiriamos sintaksiniam lygmeniui (Holvoet, Semėnienė 2004: p35-41).

Anglų ir lietuvių kalbų SP (tariniai) sudaryti su pagalbiniais veiksmažodžiu *be/ būti* ir neveikiamosios rūšies dalyviais,

² Perifrastinės/ analitinės formos yra žodžių konstrukcijos, ir kurios yra apibrežiamos kaip lietuvių kalbos veiksmažodžių pradėtinės, atliktinės ir neveikiamosios rūšies formos, sudurtinės veiksmažodžio formos (Morkūnas, (red.) 1999: p479).

tačiau lietuvių kalboje esamojo laiko veiksmažodį *būti* galima praleisti:

(a) *The treatment and storage of waste is defined in the Permit for Nature Resources.*

Atliekų tvarkymas ir sandėliavimas (yra) nustatytas Gamtos išteklių leidime.

Lietuvių kalboje analitinio ir sudėtinio tarinių ribos tebėra problemiškos.

Anglų kalboje SP, sudaryti analitiškai su veiksmažodžiu *be + būdvardis*, priklauso jau sintaksiniam lygmeniui. Gali būti neryški riba tarp vientisinio ir sudėtinio tarinio, reiškiama neveikiamąją rūšimi: subūdvardėjęs ar sudaiktavardėjęs dalyvis jau tikrai eina sudurtinio tarinio dėmeniu, o būdvardėjimo ar daiktavardėjimo procesas sunkiai nustatomas (Labutis 2002: p229-231).

(b) *Now, we are much more calm and considered.*

Tačiau dabar mes (esame) labiau nusiraminę (ramūs) ir gerbiami.

Taigi skiriant analitinį tarinį nuo sudurtinio yra įvairių nuomonių. Viską lemia požiūris į lietuvių kalbos pagalbinio veiksmažodžio *būti* vietą sakinyje. Jeigu šis veiksmažodis eina su dalyviais ir laiko reikšmės atžvilgiu sudaro vientisiniams laikams opozicinius vienetus, t.y. jų reikšmės yra paradigmškai susiejamos su kitų laikų reikšmėmis, tai toks junginys *būti + dalyvis* prilygsta vienam sintaksiniam dėmeniui. Tačiau toks tarinys nėra analitinis morfologijos požiūriu. Taigi tokį tarinį galima laikyti tik tarpine grandimi tarp vientisinio ir sudurtinio tarinio. Tokio požiūrio laikomasi šiame darbe.

Morfosintaksinis anglų ir lietuvių kalbų SP (tarinių) realizavimas

Anglų kalboje SP dažnai sudaro paprasta (*plg. angl. plain*) veiksmažodžio forma, turinti asmens, skaičiaus, laiko kategorijas; ji gali atitikti lietuvių kalbos paprastąjį, arba grynąjį, tarinį, kuris yra sudarytas iš vienos veiksmažodžio formos, rodančios asmenį, skaičių, laiką.

(1) *According to this Act, local authorities organize their activity on protection of natural and cultural heritage...*

Pagal šį aktą, vietos valdžia organizuoja gamtos bei kultūros paveldo apsaugą...

Lietuvių kalbos gramatikos darbuose niekam nekylo abejonių, kad vientisinius paprastuosius, arba grynuosius, tarinius³ gali sudaryti įvairių laikų ir nuosakų vientisinės asmenuojamosios veiksmažodžių⁴ formos.

Klausimo raiška anglų ir lietuvių kalbose yra skirtinga. Ypatingos raiškos yra anglų kalbos SP, reiškiamas veiksmažodžiu, turintis klausiamąją sudurtinę formą: čia jau keičiama žodžių tvarka ir sudaroma inversija sakinyje.

Klausimo⁵ forma yra morfosintaksinė (*do + veiksmažodis*) ir intonacinė: pagalbinis veiksmažodis rodo asmenį, skaičių, laiką, nuosaką, o lietuvių kalbos klausiamojo sakinio tarinio forma yra vientisinė, bet čia svarbiausia intonacija:

(2a) *Does the law indicate the specific legal mechanisms?*

Ar įstatymas nurodo konkrečius teisinius mechanizmus?

Neigimo raiška anglų ir lietuvių kalbose yra taip pat skirtinga. Anglų kalboje neigiamoji forma sudaroma taip pat su pagalbiniu veiksmažodžiu (*do + veiksmažodis*), kuris turi asmens, skaičiaus, laiko, nuosakos formas, o lietuvių kalboje tarinio forma sudaryta su priešdėliu „ne“:

(2b) *The law does not indicate the specific legal mechanisms.*

Įstatymas nenurodo būtent konkrečių teisinių mechanizmų.

Anglų ir lietuvių kalbose asmens formos priklauso nuo veiksmažodžiu reiškiamo SP (tarinio) semantikos ir nuo gramatinio veiksnio pobūdžio. Anglų kalbos SP, reiškiamas veiksmažodžio formomis, kurių asmens gramatinės formos⁶ ribotos ir ne visada reiškiamos lietuvių kalboje esančiomis asmens formomis.

Lietuvių kalboje (kaip tipiškoje fleksinio tipo kalboje) veiksmažodžių ryšiai su gramatiniu veiksmu rodomi visų tiesioginės nuosakos laikų, tariamosios ir liepiamosios nuosakų asmenų formomis⁷. Vienaskaitos ir daugiskaitos gramatiniai rodikliai, rodantys asmenį, yra morfologiškai koncentruojami veiksmažodyje. Dialogo situacijoje asmeninis įvardis, pavyzdžiui, *JŪS* rodo daugiskaitą arba mandagią kreipimosi formą, į vieną asmenį – šiuo atveju su tariniu derinama daugiskaitos antrojo asmens veiksmažodžio forma yra morfologizuota, o anglų kalboje antrojo asmens *YOU* reikšmė veiksmažodžio formoje morfologiškai nėra pažymėta:

(3) *You probably want greater flexibility and convenience when reserving a seat in advance, so you expect the reservations service to be open for extended hours...*

Jūs tikriausiai norite didesnio paslaugos lankstumo ir patogumų nei vien tik išankstinio vietos rezervavimo, todėl (jūs) tikėtės, kad vietos bus rezervuojamos ilgesniam laikui...

Anglų kalbos SP gali sudaryti įvairių tęstinių (*continuous*) laikų (*be + present participle*) ir nuosakų asmenuojamosios veiksmažodžių sugramatintos formos. Pagal lietuvių kalbos kai kurių sintaksinių terminus jos gali būti vadinamos analitiniais tariniais (Sirtautas, Grenda 1994: p63-64). Tačiau anglų kalbos vadinamoji analitinė veiksmažodžio morfologizuota forma, sudaryta su pagalbiniu veiksmažodžiu *be*⁸, žymi tęstinį esamąjį laiką, į lietuvių kalbą dažnai verčiama paprastuoju tariniu, kuris taip pat rodo tęstinį esamąjį laiką morfosintaksiškai:

⁵ Anglų kalbos laikų, klausimo, neigimo, rūšies formos, inversija sudaromos su pagalbiniais veiksmažodžiais *do* ir *be*, kuriuos Hudlestonas ir Pulemas pavadinę NICE acronimu (2002: p93).

⁶ Anglų kalboje asmuo yra gramatinė ir semantinė kategorija siejanti įvardžius ir veiksmažodžius, ir vartojama pagal veiksmo santykį su žmonėmis ir daiktais (McArthur 1998: p437).

⁷ Lietuvių kalboje predikatinio dėmens gramatinis centras turi su gramatiniu asmeniu susietą tarinį - šiuo atveju turime *asmeninį sakinį* (Labutis 2002: p124-126).

⁸ Sintaksiškai ir semantiškai pagalbiniai veiksmažodžiai *be* ir *have* žymi veikslą, laiką, rūšį ir nuosaką (McArthur 1996: p991-993; Quirk ir kt. 1982: p32; Jacobs 1995: p185-225; Huddleston, Pullum 2002: p71; ir kt.)

³ Dabartiniuose lietuvių kalbos gramatikos darbuose tarinys išreikštas veiksmažodžiu, apibūdinamas kaip turintis gramatinę formą, ir atliekantis sakinyje pagrindinę funkciją (Morkūnas (red.) 1999: p228-229).

⁴ Lietuvių kalboje veiksmažodžio gramatinė forma turi apibrėžtą funkciją gramatinėje kalbos sandaroje, ir sudaro paradigminius ryšius žyminčias grupes, vadinamas sintetinėmis, kai jas sudaro vieno žodžio pavidalas (Morkūnas (red.) 1999: p228-229).

(4) *Instead, a new world of knowledge networking and knowledge generation is emerging.*

Vietoj to **atsiranda** naujas žinių tinklo ir žinių kartos pasaulis.

Anglų kalbos perfekciniai laikai taip pat sudaromi analitiškai – pagal struktūrinę veiksmažodžio morfologizuotą schemą (*have*⁸ + *past particip.*) Anglų kalbos perfekciniu laiku reiškiamą SP, lietuvių kalboje gali atitikti paprastasis vientisinis tarinys:

(5a) *In Russia the scientific community has recognized the concept of cultural landscape...*

Rusijoje kultūrinio kraštovaizdžio koncepciją **pripažino** tik mokslinė bendruomenė, o

Lietuvių kalboje neveikiamosios rūšies formos interpretaciją lemia veiksmažodžių semantiniai požymiai. Abiejų kalbų SP (tarinų) analitiškumas ryškus, tačiau skiriasi morfologiniu (anglų kalboje – laiko, asmens, skaičiaus, rūšies, veiksmo) ir morfosintaksiniu (lietuvių kalboje – laiko, asmens, skaičiaus, giminės, rūšies, veiksmo) laipsniais:

(5b) *In Russia the concept of cultural landscape has been recognized only in scientific community ...*

Rusijoje kultūrinio kraštovaizdžio koncepciją **buvo pripažinusi** tik mokslinė bendruomenė, o

Asmenuojant lietuvių kalbos veiksmažodį, sudaromos ne tik jo vientisinės, bet ir sudurtinės formos: jei tarinys išreikštas veiksmažodžio sudurtine forma, jis laikomas taip pat vientisiniu tariniu.

Anglų kalboje atliktinė esamojo laiko veiksmažodžio forma su vietos prieveiksmiais gali reikšti veiksmo pasikartojimą, o lietuvių kalboje veiksmo pasikartojimas yra žymimas morfologiškai – veiksmažodyje:

(6) *In various lectures you have emphasized that architecture is not a representational art.*

Savo paskaitose jūs **pabrėždavote**, kad architektūra nėra vaizduojamasis menas.

Anglų kalbos SP paprasta ne rezultatinė veiksmažodžio forma, rodanti asmenį, skaičių, laiką, pavartota su dažnio prieveiksmiais, gali atitikti lietuvių kalbos paprastąjį tarinį. Tačiau lietuvių kalbos veiksmažodžio morfologizuota forma (turinti priešdėlį *su-* ir priesagą *-inė*) žymi dviejopą veikslą – įvykį ir eigą ir rodo kartotinį ir savaiminį veiksmą tuo pačiu veiksmažodžiu, kurio viena forma taip pat rodo asmenį, skaičių, laiką:

(7) *Due to this cams repeatedly press elastic pipe causing the motion of a fluid inside it.*

Dėl to kumšteliai **suspaudinėja** elastinį vamzdelį, priversdami jame esantį skystį judėti.

Pakanka atvejų, kai aišku, kad anglų ir lietuvių kalbų SP (tariniai) sudaryti su pagalbiniu veiksmažodžiu *be/ būti* ir neveikiamosios rūšies dalyviais, tačiau lietuvių kalbos esamojo laiko veiksmažodis *būti* gali būti praleistas. Ar pasakytas, ar nepasakytas veiksmažodžis *yra* rodo, kad veiksmas apima dabartį:

(8) *The fresh potable water is not used for the process; it is being used only for the people needs at the plant.*

Geriamasis vanduo technologinėms reikmėms (*yra*) **nenaudojamas**, jis tikrai (*yra*) **tebenaudojamas** dirbančiųjų buitiniams poreikiams tenkinti.

Gramatinės giminės raiška anglų ir lietuvių kalbose taip pat turi savitumų. Anglų kalbos giminės kategorija išryškėja tik daiktavardžiuose ir įvardžiuose. Lietuvių kalbos gramatinę giminę kategoriją morfologiškai žymima ne tik daiktavardžių, būdvardžių, įvardžių, bet ir dalyvių formose. Lietuvių kalboje neveikiamosios rūšies formą ir morfologizuotą gramatinės giminės (taip pat ir sangrąžos) interpretaciją gali lemti semantiniai dalyvių požymiai. Abiejų kalbų SP (tarinų) analitiškumas ryškus, tačiau skiriasi morfologiniu (anglų kalboje) ir morfosintaksiniu (lietuvių kalboje) kriterijais:

(9) *This debate is associated with the establishment in Europe of an area of security, peace and prosperity, consonant with the Statute and current aims of the Council of Europe.*

Ši diskusija **yra** tiesiogiai **susijusi** su apsaugos, taikos ir gerovės siekimu, derančiu su Europos Tarybos Statutu ir dabartiniais tikslais Europoje.

Anglų ir lietuvių kalbose SP (tariniai), reiškiami liepiamąja nuosaka, nors dažnai svarbu ir atitinkamos intonacijos. Anglų kalbos liepiamosios nuosakos paprastąsias veiksmažodžių formas į lietuvių kalbą yra būdinga versti su būsimojo laiko, asmens, skaičiaus ir sangrąžos rodikliais. Tačiau veiksmažodžiai gali būti į lietuvių kalbą verčiami ir bendratimi su sangrąžos formantu⁹:

(10) **Avoid** contact with eyes, skin and clothing! **Wash** thoroughly after handling!

Saugokitės, (saugotis) kad nepatektų į akis, ant odos ir drabužių! Po darbo **nusiprauskite** (nusiprausti)!

Anglų kalbos būsimojo laiko perifrastinė (analitinė) veiksmažodžio morfologizuota forma, sudaroma su pagalbiniais modaliniais¹⁰ veiksmažodžiais pagal schemą *P (mod. + inf.)*, lietuvių kalboje paprastai ją atitinka vientisinė veiksmažodžio forma:

(11) *Then the architects will build the structures of higher quality building faster and above all, cost-more effectively.*

Tada geresnės kokybės pastatus architektai **statys** greičiau ir, be viso to, rentabiliau.

Analizuojant anglų kalbos SP struktūrą, analitinėmis veiksmažodžio formomis laikomos modalinių veiksmažodžių su bendratimi žodžių grupės (*P[mod. + inf./]*, (Iofik ir kt. 1981: p61). Lietuvių kalbininkai tarinius, sudarytus iš modalinių veiksmažodžių su bendratimi, laiko jau sudėtiniais veiksmažodiniais tariniais:

(12) *Only then, you can win people over.*

⁹ Dabartinėje lietuvių kalboje sangrąžinio formanto vieta yra po žodžio galinės nepriešdėlinių veiksmažodžių ir kai veiksmažodis priešdėlinis – tarp priešdėlio ir šaknies (Lithuanian grammar 2006: p222). Anglų, t. y. neefleksinio tipo, kalboje SP gali semantines refleksines reikšmes rodyti sintaksiškai. Dabartinėje anglų kalboje sangrąžos funkciją atlieka įvardžiai sudaryti su sangrąžine įvardžių forma – *self*, *-selves*; šie sangrąžiniai įvardžiai žymi rūšies, asmens ir skaičiaus kategorijas analitiškai (Iofik ir kt. 1981: p67).

¹⁰ Anglų kalboje veiksmažodžiai skirstomi į pilnuosius (taisyklingus ir netaisyklingus), pagalbinius – modalinius. Taisyklingi veiksmažodžiai turi visas keturias morfologines formas (McArthur 1996: p991-993; Quirk ir kt. 1982: p32; Jacobs 1995: p185-225; Huddleston, Pullum 2002: p71; ir kt.).

Tik tada galite įgyti žmonių pritarimą.

Iš pateiktų analizės pavyzdžių matyti, kad gana dažnai anglų kalbos SP analitinės veiksmazodžių morfologizuotos formos į lietuvių kalbą dažniausiai verčiamos vientisiniais tariniais.

Sintaksinė sakinių struktūra, kuri dažnai siejama su SP (tarinio) raiška ir tipu, gali būti sudėtinga, tad verčiant ir interpretuojant, kartais tenka keisti ją visą. Tačiau verčiant sakinio turinys turi likti toks pats, t.y. nenuolti nuo teksto.

Svarbu ir tai, kad verčiant būtų atsižvelgiama į abiejų kalbų struktūros savitumus.

Išvados

Anglų ir lietuvių kalbų SP (tarinių) reiškiamų veiksmazodžiais, gramatinimo laipsnis grindžiamas morfologiniu, sintaksiniu ir semantiniu kriterijais.

Anglų kalbos SP analitinės veiksmazodžių formos, priklausiančios morfologijos lygmeniui, lietuvių kalboje gali atitikti vientisinį tarinį.

Anglų kalbos veiksmazodžio gramatinių formų analitiškumas suprantamas ir atsiliepia SP terminui. Lietuvių kalboje analitinis tarinys gali būti laikomas tarpine grandimi tarp vientisinio ir sudurtinio tarinio. Tai lemia vientisinio ir sudėtinio tarinio ribas. Lietuvių kalboje dar diskutuojamas analitiškumas susijęs su struktūriniu tarinio tipu, jo modeliu ir raiška.

Lietuvių kalbos tariniai, sudaryti su modaliniais veiksmazodžiais ir bendratimi, struktūros atžvilgiu paprastai laikomi sudėtiniais veiksmazodiniais, arba suvestiniais, tariniais.

Šaltiniai

Tiriamosios medžiagos šaltinius sudaro įvairūs Kauno technologijos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto bakalauro studijų studentų (Bartuškaitė, L., HMB 00/01; Lelevičienė, I., HMB 00/01; Stoškutė, A., HMB 00/01) vertimo praktikos techniniai tekstai.

Literatūra

1. Ambrazas, V. (red.). (1997/2006) Lithuanian Grammar, Baltos lankos, Vilnius.
2. Ambrazas, V. (red.). (1996/2005) Dabartinė lietuvių kalbos gramatika, Vilnius.
3. Ambrazas, V. (2006) Lietuvių kalbos istorinė sintaksė, Lietuvių kalbos institutas, Vilnius.
4. Balkevičius, J. (1963) Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė, Vilnius.
5. Balkevičius, J. (1998) Lietuvių kalbos predikatinų konstrukcijų sintaksė, Vilnius.
6. Holvoet, A., Semėnienė, L. (2004) Gramatinių kategorijų tyrimai, Lietuvių kalbos institutas, Vilnius.
7. Holvoet, A., Mikulskas, R. (red.). (2005) Gramatinių funkcijų tyrimai, Lietuvių kalbos institutas, Vilnius.
8. Hornby, A. (1976) Guide to Patterns and Usage in English, Oxford University Press, Oxford.
9. Huddleston, R., Pullum, G. (2002) The Cambridge Grammar of the English Language, Cambridge University Press, Cambridge.
10. Iofik, L., Chakhoyan, L., Pospelova, A. (1981) Readings in the Theory of English Grammar, Просвещение, Ленинград.
11. Jablonskis, J. (1957) Rinkiniai raštai, Vilnius.
12. Jacobs, R. (1995) English Syntax, Oxford University Press, Oxford.
13. Labutis, V. (2002) Lietuvių kalbos sintaksė, Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius.
14. McArthur, T. (1996) Oxford Concise Companion to the English Language, Oxford University Press, Oxford.
15. Morkūnas, (red.). (1999) Lietuvių kalbos enciklopedija, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius.
16. Onions, C. (1971) Modern English Syntax, Routledge and Kegan Paul, London and Henley.
17. Paulauskienė, A. (1994) Lietuvių kalbos morfologija: Paskaitos lietuviams, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius.
18. Pažūsis, L., Rosinienė, G., Žemaitienė, U. (2004) Anglų kalbos gramatika, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius.
19. Sirtautas, V., Grenda, Č. (1988) Lietuvių kalbos sintaksė, Vilnius.
20. Ulvydas, K., (red.). (1978) Lietuvių kalbos gramatika 3 t., Vilnius.
21. Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., Svartvik, J. (1982) A University Grammar of English, Высшая школа, Moscow.
22. Valeika, L., Buitkienė, J. (2006) Functional English Syntax, Vilniaus pedagoginis universitetas, Vilnius.

Dana Švenčionienė

The English Syntactic Predicates and the Corresponding Forms of the Lithuanian Simple Predicates

Summary

The paper deals with morphological features and analytical forms of the SP in the English and Lithuanian languages. Generally in the English and Lithuanian languages the syntactic predicates (SP) contain verbs by which the predication is conveyed. In English the structure of the morphosyntactic expression and the boundaries of the SPs generally do not correspond with the structural types and morphosyntactic expression of the SPs in Lithuanian. The problem arises approaching the comparison of the corresponding structural types of the SPs and their interpretation in both languages. In modern English grammars SPs contain verbs, the structure of which are generally analyzed approaching the morphology, syntax and semantics – according to the position in a sentence. The English analytical forms and the structure of the verb as the SP are of morphological nature. In modern Lithuanian grammars the SP is generally analyzed approaching the criteria of structure, morphology and semantics according to the importance in the sentence. Based on these criteria, the Lithuanian SPs are differentiated into the simple and compound predicates. The analytical forms of SPs are defined as the combinations of the words related with synthetic forms paradigmatically that generally form the system of grammatical tenses.

Straipsnis įteiktas 2008 02
Parengtas spaudai 2008 05

Apie autorių

Dana Švenčionienė, Kauno technologijos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto lektorė.

Moksliniai interesai: Taikomoji kalbotyra, didaktika.

Adresas: Kauno technologijos universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas, Užsienio kalbų centras, Gedimino g. 43, LT-44240 Kaunas.

El. paštas: dana.svencioniene@ktu.lt

